

Лукіна Л. Р.,
orcid.org/0000-0001-6133-5902
викладач кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНОЇ ЕКСПРЕСІЇ В ЖАНРІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПРОПОВІДІ

Анотація. У статті проаналізовано фоностилістичні засоби вираження експресії, що вживаються в текстах сучасних польських проповідей. Актуальність дослідження зумовлена тим, що експресивність є однією з найскладніших лінгвістичних категорій, оскільки вона пов'язана з виявом суб'єктивного початку в мові, що супроводжує пізнання об'єктивної дійсності та відображає зміст індивідуальної свідомості носіїв тієї чи іншої мови.

Визначено, що в релігійному стилі, як і в публіцистичному, надзвичайно вагому роль відіграють фоностилістичні засоби, зокрема інтонація, яка при виголошенні проповіді стає реальним чинником створення експресивності через мелодіку мовлення, ритміку, інтенсивність, темп, тембр. Наголошено на тому, що звукові повтори асонанс й алітерація у проповідях використовуються не лише як засоби власне звукової організації тексту, але і як інструмент логічного й експресивного виділення окремих мовних одиниць, значення яких відіграє центральну роль у формуванні комунікативної мети проповіді.

Досліджено, що в системі функцій мови емотивна функція займає досить чільне місце, бо між інтелектуальним та емоціональним планами мови існує глибока взаємодія, бо людська мова за своєю природою не може залишатися поза сферою почуттів (вона є найважливішою формою їх вираження), бо практично кожна висловлена думка супроводжується тими чи іншими емоціями індивіда, бо, нарешті, «усяка ідея містить у переробленому вигляді афективне ставлення людини до дійсності, яка репрезентується цією ідеєю».

Емотивна функція мови реалізується щоразу, коли мовець виражає своє почуття, своє ставлення до навколишньої дійсності або коли він хоче викликати почуттєву реакцію свого співрозмовника.

Пропущені через мислення й психіку людини, мовні засоби емоційного вираження та емоційного впливу відразу ж актуалізуються, стають інтенсифіковано виразними. Таким чином, можна з певністю говорити, що людські емоції – це одна з важливих основ мовленнєвої експресії.

Ключові слова: проповідь, експресія, експресема, фоностилістичні засоби, інтонація, асонанс, алітерація.

Постановка проблеми. Релігійний стиль як окремий функціональний різновид сучасної польської мови має специфічну сферу використання й мовні особливості. Разом із тим він убирає в себе елементи різних функціональних стилів, зокрема художнього й публіцистичного, що виявляється у великій кількості образних виразів, використанні в більшості жанрів експресивних засобів із метою впливу на слухача під час богослужіння, зокрема при виголошенні проповіді.

Мотиваційною основою свідомості та мовної поведінки є емоції. Джерелом людських емоцій виступає мова, яка власне

і номінує емоції, виражає їх, описує, імітує, стимулює, класифікує, пропонує засоби для мовного маніпулювання та моделювання відповідних емоцій. Саме мова формує емоційну картину світу. Інтерес до проблеми експресивності пояснюється увагою до мовної особи, а точніше, до опису мови як засобу дії на мовну особу, на її поведінку і внутрішню духовну діяльність. Як наслідок, основною функцією експресивності є посилення дії на інтелектуальну, емоційну і волюву сфери особи реципієнта. Вона має здатність виражати усілякі стосунки, що пов'язують позначення дійсності з емоційним у своїй основі сприйняттям дійсності і прагненням передати це сприйняття реципієнтові, впливаючи на його діяльність з тією чи іншою метою. Експресивність змінює емоційний стан носія мови, впливаючи, таким чином, на його цілеспрямовану діяльність [1, с. 232].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певною мірою торкалися дослідження мовної експресивності та експресії такі лінгвісти, як: О. Ахманова, А. Вежбицька, Т. Скубалянка, Р. Гжегорчикова, С. Граб'яс, Г. Згулкова, Ш. Баллі, Я. Зіма, О. Потебня, В. Русанівський, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Шевченко, В. Чабаненко, Н. Бойко, Н. Дорогович, І. Арнольд, В. Шаховський, В. Виноградов, В. Телія.

О. Ахманова експресію трактує як «виразово-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності та емоційного забарвлення». Приблизно так само витлумачують цей термін і Д. Розенталь та М. Теленкова. За В. Григор'євим, експресія – це виразність, це те, що передбачає вираження нетривіального (наприклад якогось художнього змісту). З думкою В. Григор'єва перегукується таке твердження Г. Колесника: «Експресія – це те, що протиставляється стандарту, емоційно марковане, характерне...». Виходить, отже, що експресія – це виразність, або зображальність мовлення, це така якість мовлення, завдяки якій воно набуває стилістичної маркованості (емоційності, образності) і стає спроможним передати певний нетривіальний зміст. Але таке поняття потребує деяких уточнень і доповнень [2, с. 6].

В. Чабаненко зауважує, що поняття «експресія» інколи отожднюють із поняттям «експресивність». Але це різні речі. Якщо експресія – підсилення (інтенсифікація, збільшення) виразності, то експресивність – уже сама підсилена (інтенсифікована, збільшена) виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача або читача [2, с. 7].

У кінці ХХ ст. фонетичний виразальний потенціал став предметом дослідження багатьох лінгвістів: А. Журавльова,

С. Вороніна, І. Арнольд, В. Кухаренко, В. Левицького. О. Пешковський зазначав, що «милослівність – умова виразності й краси тексту, один із засобів вияву почуттєво-емоційного аспекту. І хоч звуки самі по собі не пристосовані для виконання експресивної функції, цілісний звуковий склад тексту здатен впливати на емоційно-експресивне сприйняття мовців» [3, с. 88].

Мета статті – виявлення тих фоностилестичних мовних засобів сучасних польських проповідей, які сприяють вираженню експресії в даному жанрі релігійного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення комунікативної мети, якнайкращого усвідомлення слухачами основних правил християнської віри в сучасних польських проповідях проповідники використовують різні засоби реалізації експресивності: фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні.

У релігійному стилі, надзвичайно важливу роль відіграють фоностилестичні засоби вираження експресії, зокрема інтонація, яка при виголошенні проповіді стає важливим чинником створення експресивності через мелодику мовлення, ритміку, інтенсивність, темп, тембр.

Звуко символізм – це своєрідна імітація акустичного образу окремих фрагментів картини світу звуками людської мови, закріплення за конкретними звукосполуками певних явищ дійсності, і, як наслідок, – сприймання окремих звуків чи їх сполучень як мовних символів [3, с. 89].

Неабияку схильність до естетизації та експресивізації виявляють елементи фонетичного рівня. В. Чабаненко наголошує, що слово як сигнал сигналів діє на психологію людини не лише своїм змістом, граматичною формою, дериваційною структурою, а й своїм звуковим складом. До того ж сприйняття звукового комплексу слова нерідко буває суб'єктивним; воно може пробуджувати різного роду асоціації, спогади і уявлення (приємні або неприємні для людини) [4, с. 232].

На наявності в релігійному стилі ряду специфічних фоностилестичних засобів акцентують увагу О. Климентова, С. Кот, Н. Слухай, Л. Українець та ін. [5, с. 191].

Зауважимо, що на асонанс як на засіб естетизації релігійного тексту звертає увагу Ф. Прокопович. Алітерація ще в давньогрецькій традиції поцінювалася за достоїнство. Завдяки дослідженням О. Журавльова, В. Ковальчук, В. Левицького, Л. Українець та ін. у сучасному мовознавстві усталася думка про звуки як носії семантичних ознак. Цілком зрозуміло, що здебільшого асонанс і алітерація притаманні художньому мовленню, однак цілком чітко простежуємо їх наявність і в релігійних текстах [5, с. 193].

В. Яригіна наголошує на тому, що асонанс й алітерація в проповідях використовуються не лише як засоби власне звукової організації тексту, але і як засіб логічного й експресивного виділення окремих мовних одиниць, значення яких відіграє центральну роль у формуванні комунікативної мети проповіді [5, с. 192]. А В. Чабаненко констатує, що використання асонансів та алітерацій створюють «надсловесний зміст («понадзміст»), що ніби легко ковзає над текстом і відобувається з контексту». При алітеруванні та асонансуванні враховується той факт, що окремі звуки мови можуть імпонувати певним суб'єктивним психологічним відчуттям людини, викликати в свідомості читача (слухача) яскраві образи й естетично спрямовані асоціації [4, с. 234].

У «Великому словнику польської мови» (WSJP) знаходимо таку дефініцію поняття асонанс (asonans) – неточна рима, в якій голосні звуки ідентичні, а приголосні різні [6, с. 1], наприклад:

*Czego chcesz od nas **Panie**, za Twe hojne dary?*

*czego za dobrodziejstwa którym **nie** masz miary?*

*Kościół Cię **nie** ogarnie, wszędy pełno **Ciebie**;*

*I w otchłaniach, i w morzu, na **ziemi**, na **niebie**.*

*Złota też, **wiem, nie** pragniesz, bo to wszystko Twoje,*

*Cokolwiek na tym **świecie** człowiek **mieni** swoje*

*Wdzięcznym Cię tedy sercem **Panie**, wyznawamy,*

*Bo nad to przystojniejszej ofiary **nie** mamy... [1].*

У проповіді «Burze i cuda» проповідник Даріуш Раш використав уривок з твору Яна Твардовського «Czekanie», в якому ми можемо побачити асонанс:

Popatrz na psa uwiązanego przed sklepem

O swym panu myśli

*I rwie się do **niego***

Na dwóch łapach czeka

*Pan dla **niego** podwórzem ląka **lasem** domem*

Oczami za nim biegnie

I tęskni ogonem

Pocałuj go w łapę

Bo uczy jak na Boga czekać [2].

У проповіді «Zmiany», де проповідник Даріуш Раш використав уривок із промови Кароля Антоневича, також можемо побачити явище асонансу:

***Ona**, dzieł Boskich **korona**,*

***Nad** Anioły wywyższona;*

*Choć jest Panią **nieba**, **ziemi**,*

*Nie gardzi **dary** naszymi [3].*

У проповіді «Dzieci» ми знаходимо уривок із Псалму 118 у якому асонанс є інструментом виділення окремих мовних одиниць:

*Dziękujcie Panu, **bo** jest **dobry**,*

***bo** Jego **łaska** trwa **na** wieki.*

***Lepiej** się **uciekać** do Pana,*

***niż** pokładać ufność w **człowieku**.*

***Lepiej** się **uciekać** do Pana,*

***niż** pokładać ufność w **książętach**.*

Dziękuj Tobie, żeś mnie wysłuchał

i stałeś się moim Zbawcą [4].

Уривок із проповіді «Zaszczepieni» яскраво ілюструє мовну експресію засобами асонансу:

*Witaj, **opiekunie** **Q**dkupiciela,*

*i **o**blubieńcze Maryi **D**ziewicy.*

***T**obie **Bóg** **p**owierzył sw**o**jego **S**yna;*

***T**obie zaufała **M**aryja;*

*z **T**obą **Ch**rystus stał się **cz**łowiekiem.*

***Q** święty **J**ózefie, **o**każ się **o**jcem także i nam,*

*i **p**rowadź nas na **d**rodze życia.*

*Wyjednaj nam **l**askę, **m**ilosierdzie i **o**dwagę,*

*i **b**roń nas **o**d wszelkiego **z**ła. Amen [5].*

Ще одним важливим фоностилестичним засобом емоційно-експресивного впливу в сучасній польській проповіді є алітерація. У «Великому словнику польської мови» (WSJP) знаходимо таке тлумачення поняття «алітерація» (aliteracja) – стилестичний прийом, який полягає у повторенні подібних за звучанням приголосних в слові або реченні, для емоційного поглиблення його змістового зв'язку [6], наприклад: «*Kiedy*

jednak nadeszła wielka **chmura** i zerwał się **wicher ich strach był wielki** [2]; «Modlimy się, żeby wszyscy z nas, wszyscy bez wyjątku zostali napełnieni odnowioną, nie magiczną pobożnością»; «Duch Jezusa **ma nam „wiele do powiedzenia”** i doświadcza nas zmianami. **Również, a może przede wszystkim w** naszych czasach: pandemii, widocznego kryzysu wiary wielu i skandali targających to tu, to tam Kościołem. **Wsluchujmy się w ten głos Ducha, którego misją jest doprowadzenie nas do równowagi i pełniejszej prawdy już dziś – tak jak i dwa tysiące lat temu**» [3]; «**Wtedy gotowi jesteśmy do pójścia w świat w bezpieczeństwie. Słowo stawia nas dziś, jak w czasie każdej zresztą Eucharystii, przed koniecznością dokonania wyboru, od którego zależy nasz los: zbawienie lub potępienie. Nie ma dróg pośrednich. Niebo lub piekło**» [4]; «**Jak choroby naszego ciała wymagają lekarza, szpitala, leków i całego procesu leczenia, tak tym bardziej życie w zarazie grzechu wymaga procesu leczenia duchowego. Potrzeba wówczas duchowego Lekarza, szpitala – wspólnoty Kościoła oraz skutecznych leków na ludzkie schorzenia duchowe, sakramentów, modlitwy, postu, darów Ducha. Nie można wypierać tej prawdy z życia naszego pokolenia**» [4]; «**Jeden z paryskich proboszczów postanowił wykorzystać starodawne i solidne tabernakulum do przechowywania pieniędzy. Kierując się ostrożnością, umieścił nad tabernakulum w zakrystii kartkę z napisem: Dominus est loco - w tym miejscu jest Pan. Pewnego pięknego i słonecznego poranka zastał otwarte drzwiczki i puste tabernakulum z nową kartką Resurrexit, non est hic – Zmartwychwstał, nie ma Go tu. Okazało się, że złodziej znalazł i wierzył po swojemu w zmartwychwstanie**» [5].

Taкож ми зауважили, що на фонетичному рівні в сучасних польських проповідях яскраво виражене явище чергування звуків, тобто закономірна зміна звуків у коренях і афіксах під час творення нового слова або словозміни у тій самій морфемі, наприклад: «**Przy mecie** (від іменника *meko*: **k** чергується з **c**) **Pana i podczas pochówku spośród powołanych i wybranych uczniów Jezusa obecny był tylko jeden: Jan**»; «**I to im pierwszym Anioł, przy pustym grobie** (від іменника *grób*: **ó** чергується з **o**) **oświadcza, że Zmartwychwstał Jezus wzywa apostołów do Galilei**»; «**W świecie** (від іменника *świat*: **ia** чергується з **ie**, а **t** чергується з **c**) **bowiem ciągle brzmi wielkie Alleluja! I choć zasmuca nas czas śmierci, chorób** (від іменника *choroba*: **o** чергується з **ó**), **placzu, grzechu – nie żyjemy jakby wszystko się kończyło** [1]; «**...czas prezentacji płci** (від іменника *plec*: **e** чергується з нулем звука) **„jako konstruktu społecznego a nie kategorii biologicznej”**» [1]; «**Jair, starszy ludu pokornie upadł do nóg** (від іменника *nogi*: **o** чергується з **ó**) **przed Jezusem prosząc go o ratunek dla chorej córki...**»; «**I zadajemy to pytanie: dlaczego ludzie lepiej się ubierają do banku czy do przychodni niż do kościoła** (від іменника *kościół*: **ó** чергується з **o**)?»; «**Według tradycji noszenie jarmulki czy filakterii z fragmentami słów** (від іменника *słowa*: **o** чергується з **ó**) **Tory zapewnia im długie życie**» [2]; «**Ich pomocnicy** (від іменника *potomnik*: **k** чергується з **c**), **księży** (від іменника *ksiądz*: **q** чергується з **e**, а **dz** чергується з **ż**) **diakoni nie są jakąś kastą ponad innymi...**»; «**Potrzeba bowiem swoją słabość, obawę i grzech pokazywać Jezusowi jak apostołowie na łodzi** (від іменника *łódź*: **ó** чергується з **o**, а **dż** чергується з **dz**)» [2]; «**Z poziomu rozumu mówimy o kawalku** (від іменника *kawalek*: **e** чергується з нулем звука) **chleba, białej hostii, o odrobinie wina, w których po konsekracji obecny jest Chrystus Zbawiciel**»; «**Przenosiłem hostie za podszewką rękawa, wino w płaskiej buteleczce** (від змінливо-пестливої форми іменника *butelecza*: **k** чергується з **c**)

w butcie (від іменника *but*: **t** чергується з **c**)» [3]; «**Wśród misji mnichów iroszkockich porównywano także Trójcę do koniczyny, która choć posiada trzy liście** (від іменника *list*: **t** чергується з **c**), **jest jednak przecież jedna**»; «**O obudzenie ducha misji, o mądrość w przyprowadzaniu do chrztu** (від іменника *chrzest*: **e** чергується з нулем звука), **do spowiedzi, do ołtarza Eucharystii ludzi dobrej woli**» [5].

Висновки. Отже, фонетичні засоби відіграють важливу роль у створенні емоційності й експресивності сучасних польських казань. Експресивність у сучасних польських проповідях забезпечується: мовноструктурними засобами – семантикою, звуковим складом слова, наголосом, інтонацією, афіксами, частками, порядком слів; різноманітними способами і прийомами стилістичної обробки мовних елементів – алітерацією, асонансом, чергуванням, трансформацією усталеної форми.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі стилістичних засобів вираження експресії в сучасній польській проповіді.

Література:

1. Баюн К.Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 2 (80). Філологічні науки, 2015. С. 232–236.
2. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 165 с.
3. Рябко Т.Л. Фонетичні засоби вираження емоційно-оцінної конотації. *Ніжинська філологічна школа: минуле, сьогодні, майбутнє*. Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя, 2004. С. 87–93.
4. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
5. Яригіна В.В. Фоностилістичні засоби вияву експресії в українських проповідях. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Випуск 39, 2012. С. 191–197.
6. Wielki słownik języka polskiego. URL: <https://wsjp.pl> (дата звернення: 2.02.2023).
7. Ks. Dariusz Raś. *Mądrzy*. URL: <https://mariacki.com/madrzy/> (дата звернення: 4.02.2023).
8. Ks. Dariusz Raś. *Burze i cuda*. URL: <https://mariacki.com/burze-i-cuda/> (дата звернення: 4.02.2023).
9. Ks. Dariusz Raś. *Zmiany*. URL: <https://mariacki.com/zmiany/> (дата звернення: 4.02.2023).
10. Ks. Dariusz Raś. *Dzieci*. URL: <https://mariacki.com/dzieci/> (дата звернення: 4.02.2023).
11. Ks. Dariusz Raś. *Zaszczepieni*. URL: <https://mariacki.com/zaszczepieni/> (дата звернення: 4.02.2023).

Лукіна Л. Phonostylistic means of language expression in the genre of modern Polish sermon

Summary. The article analyzes the phonostylistic means of expression used in the texts of modern Polish sermons. The relevance of the research is due to the fact that expressiveness is one of the most complex linguistic categories, as it is related to the manifestation of the subjective beginning in the language, which accompanies the knowledge of objective reality and reflects the content of the individual consciousness of speakers of a particular language.

It was determined that in the religious style, as well as in the journalistic style, an extremely important role is played by phonostylistic means, in particular intonation, which becomes a real factor in the creation of expressiveness through the melody of speech, rhythm, intensity, tempo, and timbre when delivering a sermon. It is emphasized that sound

repetitions of assonance and alliteration in sermons are used not only as a means of actually sound organization of the text, but also as a tool for logical and expressive selection of individual speech units, the meaning of which plays a central role in the formation of the communicative purpose of the sermon.

In the system of language functions, the emotional function takes a rather prominent place, because there is a deep interaction between the intellectual and emotional planes of language, because human language by its nature cannot remain outside the sphere of feelings (it is the most important form of their expression), because practically every expressed thought is accompanied by those or other emotions of the individual, because, finally, «every idea contains in

a processed form the affective attitude of a person to reality, which is represented by this idea».

The emotional function of language is realized every time the speaker expresses his feelings, his attitude to the surrounding reality or when he wants to cause an emotional reaction of his interlocutor.

Passed through the thinking and psyche of a person, linguistic means of emotional expression and emotional impact are immediately actualized, become intensely expressive. Thus, it can be said with certainty that human emotions are one of the important foundations of speech expression.

Key words: sermon, expression, expresseme, phonostylistic means, intonation, assonance, alliteration.